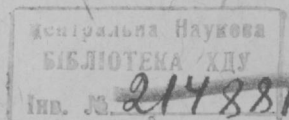

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ

ТОМ IV

ВИДАННЯ
ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ
1940

69

З М І С Т

	Стор.
Доц. Г. М. Захарченко—Проф. О. С. Федоровський. Некролог	1
Проф. О. С. Федоровський —Залізна вода з свердловини в хуторі Коробовому, Зміївського району, Харківської області	7
Проф. М. І. Дмитрієв—Тераси правобережжя Псла між Балаклією і Пру- сівкою	13
Проф. М. О. Ремізов—Околиці залізничної станції Лозовеньки, як місце для грунтознавчих екскурсій	27
Доц. Я. П. Зубко—Фауна ссавців нижнього Дніпра	49
І. І. Сахно—Матеріали до вивчення риб р. Дінця	89
Доц. М. А. Демченко—До зледеніння Центрального Кавказа. (Спостере- ження на льодовиках Баксана)	97
Доц. К. К. Щеткін—До питання про бездощів'я Тихоокеанського побережжя Південної Америки	115
Доц. О. В. Грушевський—Методика економіко-географічної характери- стики країни капіталістичного світу	127
Доц. К. Щеткін—До питання про територіальний розподіл опадів Африки .	173
Доц. І. Слуцкін—Науково-методична сесія кафедр географічного факультету Харківського педагогічного інституту	177
Доц. І. Слуцкін—Робота кафедри фізичної географії Харківського педаго- гічного інституту за 1938—39 рік	187
Доц. Я. П. Зубко—До питання про підвидовий склад сліпачків (<i>Ellobius falripinus</i> Pall.) в Європейській частині СРСР	191

Професор Олександр Семенович Федоровський
(1885—1939)

Доц. Г. М. ЗАХАРЧЕНКО

ПРОФЕСОР О. С. ФЕДОРОВСЬКИЙ

(Некролог).

18 серпня 1939 р. після недовгої, але тяжкої хвороби помер у розквіті творчих сил і знань засновник кафедри геології і геологічного кабінету Харківського державного педагогічного інституту професор Олександр Семенович Федоровський. Пішов із сім'ї харківських геологів один із найвидатніших її представників, крупний спеціаліст по геології та гідрогеології м. Харкова і Харківської області, широко відомий професор-популяризатор геологічних наук.

О. С. Федоровський родився 17 березня 1885 р. в місті Лебедині, кол. Харківської губернії, у сім'ї дрібного чиновника. Середню освіту дістав у Харківській четвертій гімназії, вищу—в Харківському університеті, який скінчив 1911 р. по природничому відділу фізико-математичного факультету з дипломом першого ступеня. Незвичайні здібності, величезний інтерес до науки, природознавства насамперед, що пробудився в ньому з ранніх років, визначили дальший шлях Олександра Семеновича. По закінченні університету він був залишений при ньому для підготовки до самостійної наукової діяльності.

Після недовгого періоду роботи за доглядача геологічного кабінету Харківського університету Олександр Семенович виїздить влітку 1914 р. в наукову командировку до Західної Європи—в Берлін, Брюссель і Париж, де під керівництвом найвидатніших вчених того часу вивчає геологію, палеонтологію, гідрогеологію і археологію. Повернувшись із закордонної наукової командировки, він деякий час працює штатним асистентом по кафедрі геології в університеті, а потім, трохи пізніше, в 1917 р., склавши іспит на ступінь магістра мінералогії і геології, обирається радою Харківського університету приват-доцентом тієї ж кафедри. З цього часу починається його самостійна науково-педагогічна діяльність.

В 1918 р. Олександрові Семеновичу доручають обов'язковий курс палеонтології в університеті і водночас обирають викладачем палеонтології на Харківських вищих жіночих курсах. 1920 р. він дістає курс мінералогії і геології з завідуванням кафедрою в Харківському медичному інституті і курс мінералогії у Ветеринарному інституті. В тому ж році його обирають професором Харківського університету, в якому він працює до 1934 р.

В 1936 р. Олександр Семенович переходить на роботу в Харківський державний педагогічний інститут, де й працює до останніх днів свого життя професором геології, а з моменту утворення кафедри геології—також і керівником останньої.

Педагогічній діяльності проф. О. С. Федоровський завжди надавав великого значення і приділяв їй багато уваги. Як професор

Олександр Семенович відзначався умінням викладати матеріал популярно і разом з тим науково-змістовно. Лекції його завжди були цікаві, захоплюючі. Олександр Семенович користувався заслуженою увагою не тільки серед студентства, але й серед широких кіл шкільних учителів, перед численними аудиторіями яких йому часто доводилося виступати. Як педагог він був прихильником польового методу—любив робити екскурсії у природу і привчав до цього студентів.

Колосальна ерудиція, всебічна освіченість і видатні здібності педагога-лектора давали змогу Олександрові Семеновичу читати одночасно цілий цикл лекцій з природничо-геологічних дисциплін. Він читав курси: мінералогії, еволюції природи, палеонтології, динамічної геології, історичної геології, гідрогеології, геології СРСР і, нарешті, основи астрономії і археології. Поряд з педагогічною діяльністю і нерозривно з нею Олександр Семенович проводив також значну наукову роботу. Він лишив нам понад 100 наукових праць, статей і заміток з різних питань геології, палеонтології, гідрогеології і археології, при чому багато з них мають важливе практичне, народно-господарське значення.

Наукова діяльність проф. О. С. Федоровського почалася рано, фактично ще з студентської лави. Вже перша його робота під назвою „Находка ископаемого китообразного в Змиевском уезде, Харьковской губернии“, що вийшла зразу ж по закінченні Олександром Семеновичем університету, в 1912 р., являє собою досить солідну і цінну наукову працю, що незабаром стала відома не тільки в Росії, а й за кордоном. В цій праці автор дуже детально описує виявлену ним у відкладах харківського ярусу винятково рідку палеонтологічну знахідку—рештки кита-зейглондона. Молодий вчений захоплюється палеонтологією, що займає з того часу таке почесне місце у всій далішій науково-педагогічній його діяльності.

Але не тільки палеонтологія цікавить молодого дослідника. Одночасно і поряд з першими своїми науковими палеонтологічними заняттями Олександр Семенович займається також вивченням землетрусів, зокрема з'ясовує ознаки наявності сейсмічних явищ у кол. Куп'янському повіті, Харківської губ., і дає цим явищам досить оригінальне пояснення. Разом з тим він починає всебічно займатися геологією і гідрогеологією, а потім археологією, і в кожній з цих областей науки йому вдається зробити немало.

З численних наукових праць проф. О. С. Федоровського найбільше значення мають його роботи по геології, а особливо гідрогеології м. Харкова і його околиць. В цій галузі Олександр Семенович зробив справді таки надзвичайно багато корисного, в наслідок чого він став широко відомий як кращий знавець геології і гідрогеології Харкова. Багаторічна робота в Харківському Водотресті на посаді консультанта в питаннях гідрогеології і експлуатації підземних вод дала Олександрові Семеновичу змогу зібрати багатий геологічний і гідрогеологічний матеріал, обробленням якого він і займався на протязі ряду років. На жаль, ця робота не була повністю закінчена, і навіть більше—значна частина з того, що вже зроблено, лишилась ненадрукованою. Але й те, що вийшло у світ з цих матеріалів, становить значну наукову і практичну цінність. Досить назвати хоча б такі друковані праці проф. О. С. Федоровського, як: „Каталог буровых скважин г. Харькова и его окрестностей“—перший і єдиний каталог бурових на воду свердловин міста, потім „К вопросу о запасах подземных вод г. Харькова“, „О возможности увеличения дебита подземных вод г. Харькова“, „План розташування ар-

тезійних свердловин м. Харкова, з показанням водовмісних шарів", „Матеріали до гідрогеології м. Харкова. Абсолютні височини свердловин м. Харкова“, „Геологические разрезы г. Харькова. (Альбом 23 разрезов с текстом)“, „Новый источник железистой воды под Харьковом“ і ряд інших,—щоб переконатись у великому практичному їх значенні.

Ці роботи значною мірою допомогли висвітлити глибоку геологію території Харкова, особливо ж умови залягання глибоких водовмісних горизонтів, так інтенсивно експлуатованих міським водопроводом. Саме матеріалами і вказівками, даними проф. О. С. Федоровським, переважно й керуються тепер у питаннях свердління на воду як на території самого міста, так і в його просторах околицях.

Отже й не дивно, що до Олександра Семеновича зверталися завжди, коли мова йшла про спорудження нової свердловини або ліквідацію аварії на вже діючій свердловині. Можна без перебільшення сказати, що без компетентної консультації проф. О. С. Федоровського не обходилося, мабуть, ні одно глибоке свердління на території міста, про що говорять численні письмові відзиви різних підприємств і установ з висловленням проф. О. С. Федоровському подяки за його цінні вказівки.

Немає змоги в короткій статті скількибудь докладно розглянути досить многогранну наукову продукцію проф. О. С. Федоровського, і всіх, що нею цікавляться, ми відсилаємо до самих праць, список яких тут додаємо.

Водночас із своєю професорсько-викладацькою і науковою діяльністю проф. О. С. Федоровський багато працював і як виробничник-практик. Він не любив замикатися в шкаралупу вченості. Продовжуючи весь час стояти на рівні сучасних знань у галузях науки, що його цікавили, Олександр Семенович умів поєднувати глибокі знання теорії з практичними життєвими потребами.

Виробничо-практична діяльність проф. О. С. Федоровського також була дуже різнобічна. Тільки на протязі останніх п'яти років свого життя Олександр Семенович, продовжуючи по-старому свою роботу в Харківському Водотресті, майже одночасно був керівником дослідницької гідрогеологічної групи в Науково-дослідному інституті комунального господарства, членом наукової ради Гідрометорологічного інституту в Києві, членом Науково-технічної ради Українського науково-дослідного інституту споруджень, членом Наукової ради Держплану УРСР, членом Науково-технічної ради Гіпромiста і т. д., брав участь у багатьох з'їздах і конгресах у питаннях геології, гідрогеології, водопостачання, палеонтології, археології, був членом багатьох вчених товариств, в тому числі і закордонних.

Ще багато корисного міг би дати нашій батьківщині проф. О. С. Федоровський, але смерть вирвала його з наших рядів. Геологічна наука втратила в особі проф. Федоровського видатного дослідника, підростаюча молодь—талановитого вчителя, ті, хто знав його близько,—вірного друга і чуйного товариша.

ДРУКОВАНІ ПРАЦІ ПРОФ. О. С. ФЕДОРОВСЬКОГО

Геологія і палеонтологія.

- ✓ 1912. Находка ископаемого китообразного в Змиевском уезде, Харьковской губернии. Труды о-ва исп. прир. при Харьк. ун-те, т. XVII.
- 1913. Землетрясение в Купянском уезде 8 августа (26 июля ст. ст.) 1913 г. Труды метеор. сети Харьк. губ. земства.
- 1914. Проф. Н. А. Богословский. Некролог. Ежег. по геол. и минер. России, т. XIV, в. 5.
- 1914. Землетрясение в Купянском уезде 8-VIII 1913 г. Изв. пост. центр. сейсм. ком. Рос. Акад. наук, т. VI, в. 3.
- 1914. Отчет о заграничной командировке летом 1914 г. Зап. Харьк. ун-та.
- 1915. О находках ископаемых животных. Бюлл. Харьк. отд. люб. прир., 1915, № 2.
- 1916. Геологический очерк окрестностей Харькова. По окрестностям Харькова.
- 1916. К вопросу о мощности меловой толщи в Харькове. Труды о-ва исп. прир. при Харьк. ун-те, т. XLIX.
- 1918. Географический очерк Харьковской губернии. Природа и население Слободской Украины. Изд. „Союз“.
- 1918. Геологический очерк Харьковской губернии. Там же.
- 1920. Копальні багатства України. Сіль, гіпс та ангідрит. Изд. „Союз“.
- 1928. Овражные глиняные катыши из окрестностей Харькова и Харьковской губернии. Наук. записки Наук.-досл. кафедры геології, т. I.
- 1929. Гипсометрический план м. Харкова в межі 1924 р. Масштаб 1 : 50 000.
- 1929. План м. Харкова, з розподілом на орографічно-гідрографічні райони. Масштаб 1 : 50 000.
- 1929. План розташування артезійних свердловин м. Харкова з показанням водовмісних шарів. Масштаб 1 : 50 000.
- 1930. Каталог буровых скважин гор. Харькова и его окрестностей. Изд. Укр. отд. геол. ком. и Сев. обл. мелиор. орг.
- 1930. Програма відомостей про артезійні свердловини Харківської округи.
- 1931. Матеріали до гідрогеології м. Харкова. Абсолютні висоти свердловин м. Харкова та рівня землі біля них. (Ред.).
- ✓ 1933. Геологические разрезы Харькова, составленные по данным буровых скважин. Альбом 23 разрезов с текстом.
- 1924. Схематический геологический разрез г. Харькова с показанием водоносных горизонтов.
- ✓ 1934. К вопросу о запасах подземных вод г. Харькова.
- 1934. О возможностях увеличения дебита подземных вод г. Харькова.
- 1934. О разрушении обсадных труб в буровой скважине № 10 подмеловой Харьковского водопровода.
- 1934. План гор. Харькова и его окрестностей. Масштаб 1 : 50 000. (Ред.).
- 1912—1935. Понад 20 дрібних заміток і рецензій у журналах: „Ежегодник по геологии и минералогии России“, „Бюллетень Харьковского общества любителей природы“ „Червоный шлях“, „Шлях освіти“, „Природа“.
- ✓ 1936. Новый источник железистой воды под Харьковом. „Природа“, № 4.

Археологія.

- + ✓ 1912. Верхне-Салтовский камерный могильник VIII—X в. Вестн. Харьк. ист. - филол. о-ва, в. 2.
- + ✓ 1913. Археологические заметки о Кубанской области. Изв. арх. ком., в. 47.
- + ✓ 1914. Дневник раскопок Верхне-Салтовского могильника. Вестн. Харьк. ист.-филол. о-ва, в. 6.
- + 1916. К истории гор. Харькова. Вестн. Харьк. ист.-филол. о-ва, в. 6.
- + ✓ 1916. Археологические раскопки в окрестностях г. Волчанска. Волч. земск. листок, №№ 47, 48.
- + ✓ 1918. Доисторическое прошлое Харьковской губернии. Природа и население Харьковской губернии.
- + ✓ 1921. Доисторические древности в бассейне р. Донца. Изв. Лисичанского музея, № 4.
- 1922. Две бронзовые статуэтки Харьковского археологического музея. „Наука на Украине“, № 4.
- 1923. Инструкции и программы для археологических разведок и сбора археологических материалов.
- 1924. Доисторические разработки медных руд и металлургия бронзового века в Донецком бассейне. Воронежск. ист. археол. вестник, № 2.

1926. Харківський археологічний музей та його науково-дослідча праця. „Наука на Україні“.
1926. Відчит Харківського археологічного музею. Там же.
1927. Інструкції та програми для розвідок та реєстрації пам'яток археологічних. „Охорона пам'яток культури на Україні“. Збірник № 1.
1928. Археологічні розкопки в м. Харкові. Газ. „Комуніст“, I-VIII.
1929. Майдани Харківщини та майданові теорії. Збірник Археол. ком. Укр. Акад. наук, т. I.
1929. Следы доисторического населения в окрестностях Кисловодска. „Терек“, № 186.
1930. Археологічні розкопки в околицях Харкова. Журн. „Знання“, № 1.
- 1920–1930. Понад 20 дрібних заміток і рецензій у журналах „Червоний Шлях“, „Шлях освіти“, у різних газетах тощо.
-